

Fatima Mernissi

**Bayat, Zahra, MA of Women Studies
Tavassoli,Afsaneh (Ph.D.)
Women & Family Studies Department, Alzahra University**

2019

Semester 2

972

Criticism of Feminist Theories and Movements

فاطمه مرنیسی فعال حقوق زنان و جامعه‌شناس مراکشی، در سال ۱۹۴۰ در شهر فاس چشم به جهان گشود. او پس از اخذ دیپلم برای ادامه تحصیل به پاریس و سپس آمریکا رفت. مرنیسی پس از کسب مدرک دکترا به رباط بازگشت و مشغول تدریس جامعه‌شناسی در دانشگاه "محمد الخامس" شد. او کتاب‌های متعددی در مورد حقوق بشر، دموکراسی و برابری زن و مرد نوشت که به بیش از ۳۰ زبان ترجمه شده‌اند. نخستین کتاب او به نام "آنسوی حجاب" در سال ۱۹۷۵ منتشر شد. این کتاب به سرعت به یکی از تحلیل‌های کلاسیک از وضعیت زنان در جهان اسلام تبدیل شد. فاطمه مرنیسی به همراه سوزان سونتگ، نویسنده و نظریه‌پرداز آمریکایی، در سال ۲۰۰۳ برنده جایزه "شاهدخت آستوریاس" در شاخه ادبیات شد که به طور سالانه توسط بنیاد شاهزاده آستوریاس در اسپانیا اهدا می‌شود. هیئت داوران مرنیسی را "یکی از صداهای فصیح روشنفکری عرب" دانسته و آثار وی را ستایش کرد. نجیب محفوظ، نویسنده معروف مصری، فاطمه مرنیسی را "پرنفوذترین روشنفکر جهان عرب" توصیف کرده است. مرنیسی تا به امروز فمینیست پیشگام جنبش زنان در مراکش به شمار می‌رود. کتاب وی به نام "زنان پرده‌نشین و نخبگان جوشن‌پوش" در سال ۱۳۸۰ در ایران منتشر شد. این کتاب اما پس از مدتی به دستور سعید مرتضوی، قاضی وقت، جمع‌آوری شد. فاطمه مرنیسی در سن ۷۵ سالگی درگذشت. فاطمه مرنیسی (۱۹۴۰-۲۰۱۵)، جامعه‌شناس، نویسنده و استاد دانشگاه در آخرین روز نوامبر ۲۰۱۵ درگذشت. او در مراکش، در زمانی که زیر استعمار فرانسه بود به دنیا آمد، شاهد استقلال مراکش در سال ۱۹۵۶ بود و به‌زودی به یکی از مهم‌ترین فمینیست‌های پژوهشگر در جهان اسلام تبدیل شد. (<http://jomhouri.com/jomhouri/archives/22129>). فاطمه مرنیسی را میتوان یک فمینیست تاریخ نگار انگاشت. وی مغربی تبار و صاحب تالیفاتی در زمینه اسلام است. او از چشم انداز اهل سنت به مسائل زنان پرداخته و حساسیت وی از شرایط فرهنگی زادگاه اش برآمده است. (فهرستی 1384، ص 2).

کتاب‌ها: موضوع کتاب‌ها حقوق بشر، دموکراسی و برابری زن و مرد

1: "آنسوی حجاب" (۱۹۷۵)

2: زنان پرده‌نشین و نخبگان جوشن‌پوش، ترجمه ملیحه مغازه‌ای، نشر نی، ۱۳۸۰/

3: زنان بر بال‌های رؤیا، ترجمه حیدر شجاعی، انتشارات دادار، ۱۳۸۶/

از آنجا که مرنیسی دوران کودکی خود را در حرم سپری کرده بود، زندگی درون ساختار حرم - حوزه خصوصی زنان یک خانواده بزرگ - عمیقاً نوشته‌های او را تحت تأثیر قرار داده، به نحوی که موضوع بسیاری از نوشته‌های آکادمیک مرنیسی نیز زندگی درون حرم، جنسیت، فضای عمومی و خصوصی بوده است. از آن جمله می‌توان به کتاب *رؤیای سرکشی: افسانه‌های دختران حرم (۱۹۹۰)* اشاره کرد که به دلیل تفسیر روشن‌گرانه‌ای که از واقعیت‌های پیچیده اجتماعی و سیاسی فرهنگ سنتی در مراکش ارائه داده، بسیار ستایش شده است. آثار این متفکر زن نشان‌دهنده تلاش در جهت تضعیف نظام سیاسی و ایدئولوژیکی است که زنان مسلمان را به سکوت و پذیرفتن ظلم و ستم تشویق می‌کند. او این کار را به دو روش انجام داده است: **نخست**، به چالش کشیدن گفتمان غالب مردان درباره زنان و مسائل جنسی‌شان، و **دوم**، بخشیدن «صدایی» به زنان «خاموش» برای بیان روایت‌هایشان.

در تاریخچه گفتمان مذهبی : ایشان معتقد است که حجاب در آیات قرآنی هرگز به معنای پوشاندن موی سر نبوده است: «حجاب از نظر لغوی به معنی پرده است به منظور قرار دادن سدی میان دو مرد نازل شده است نه میان یک زن و مرد. پدیداری حجاب مربوط به رویدادی مربوط است که در سال پنجم هجری (627 میلادی) موجب نزول آیه 53 از سوره ی احزاب شد : (ای مؤمنان وارد حجره های پیامبر نشوید مگر آنکه به شما برای صرف طعامی اجازه داده شود ؛ بی آن که [بی تابانه] منتظر آماده شدنش باشید ،ولی چون دعوت شدید ، وارد شوید ، و چون غذا خوردید پراکنده شوید ، و سرگرم سخنگویی نشوید ، چرا که این کارت‌ان پیامبر را رنج می دهد و او از شما شرم می کند که حقیقت را به شما بگوید ولی خداوند ازگفتن حق شرم نمی کند ، و نیز هنگامی که از همسران او [کالایی] چیزی را خواستید از پشت حجاب و حائلی آن را از ایشان بخواهید، که این کارت‌ان برای دل های شما و دل های ایشان پاکیزه تر است ؛ و شما را نرسد که هرگز پس از او با همسرانش ازدواج کنید . بی گمان این کارت‌ان از نظر خداوند سهمگین است.» (مرنیسی ، 154). سپس مرنیسی تاریخ دقیق و شأن نزول این آیه را بیان می کند از نظر او این آیه در شب ازدواج پیامبر با یکی از همسرانش اتفاق افتاد . مرنیسی می نویسد که فقها عبارت «نزول آیه حجاب» را به کار می برند . منظور از این عبارت، دو رویداد همزمان ولی با حیطة های کاملاً متفاوت است . از یک سو نزول این آیه به عنوان وحی خداوندی به پیامبر (ص) است که درحیطه ی

فکری قرار دارد و از سوی دیگر نزول حجاب به عنوان یک ماده ی عینی است : پرده ای که پیامبر میان خود و مردی که کنار در ورودی اتاق پیامبر (ص) ایستاده بود کشید . (مرنیسی، 154). فاطمه مرنیسی سپس شرایط اجتماعی و سیاسی آن دوران را توضیح می دهد و ذکر می کند که در زمانی که تمامی تصمیمات حضرت محمد (ص) از روی صبر و با طمأنینه بود چه طور می تواند این آیه ی به این مهمی یک شبه و با این عجله نازل شده باشد . از سوی دیگر مرنیسی می نویسد : «آیه 53 از سوره احزاب از نظر پایه گذاران علوم اسلامی ، پایه و اساس حجاب محسوب می شود و همیشه یک فصل از کتابهای فقه به " نزول حجاب " اختصاص دارد ، اما این اولین آیه در مورد این مسئله است . تأمل در این آیه آشکار می سازد که خداوند در آن تدبیری به کار برده و قصد داشته به اصحاب پیامبر باریک بینی و جزئیات آداب معاشرت را از جمله وارد شدن بی اجازه به هرجایی را - که به نظر می رسد آنها فاقد آن بودند - بیاموزد.» (مرنیسی ، 160). در کتاب معروف فراسوی حجاب: پویایی زن-مرد در جامعه اسلامی مدرن (۱۹۷۵)، مرنیسی به مقایسه مفاهیم زنانگی و سکچوالیته از دیدگاه اسلام و غرب پرداخته است. در تضاد کامل با تصویری که غرب از زن مسلمان به عنوان فردی درجه دو و منفعل نشان می داد، مرنیسی با تکیه بر کار پژوهشگران مسلمان نشان می دهد که بسیاری از آنها زنان را فعال و دارای تمایلات جنسی تهاجمی تصویر کرده اند. مرنیسی با استناد به احادیث متعدد و بازتفسیر آنها از دیدگاهی زنانه، به ایده آل برخی مردان سنتی یعنی «زنان خاموش، منفعل و مطیع» تشکیک وارد کرده و معتقد است که این مسائل ربطی به پیام حقیقی اسلام ندارند. در تفسیر مجدد تاریخی روایتهای، هدف مرنیسی نه رد سنتهای اسلامی، که اصلاح آن بود. همراه روشنفکرانی چون محمد عبدالجباری، محمد ارکون، و حسن حنفی، کارهای مرنیسی در طیف روشنفکرانی است که اعتقاد دارند برای اصلاح دیدگاههای سنتی باید در زمین خودشان بازی کرد و با آنها مواجه شد. این گروه از روشنفکران به جای رد ارزشهای سنتی بر این باور بودند که برای کم رنگ شدن قرائت سنتی از اسلام باید «اسلام حقیقی» را از طریق یافتن منابع معتبر اسلامی، که از گفتمان جدید اسلام حمایت می کنند، به تصویر کشید. اینان در این مسیر سعی داشتند، با حفظ هویت اسلامی فرهنگشان، با نابرابری جنسیتی و سایر اشکال روابط اجتماعی ناعادلانه مقابله کنند. توجه مرنیسی به نقش فعال زنان در سیاست در صدر اسلام، و به خصوص تحت تأثیر انتخاب بی نظیر بوتو به مقام نخست وزیر پاکستان و این ادعای مسلمانان محافظه کار که رهبری سیاسی زنان غیراسلامی است، منتهی به نگارش کتاب ملکه های فراموش شده اسلام (۱۹۹۰) شد. او در این کتاب پیوند تاریخی بین احکام مبتنی بر موقعیت اجتماعی و سیاسی علمای صدر اسلام، فشار اجتماعی علیه زنان و سرکوب

دموکراسی در کشورهای عمدتاً مسلمان را بررسی می‌کند. مرنیزی در کتاب جنگالی اسلام و دموکراسی: ترس از دنیای مدرن (۱۹۹۲) تحلیلی مبنی بر چرایی مخالفت دولت‌ها و نخبگان مذهبی خاورمیانه با فرایند دموکراتیک کردن جوامعشان ارائه می‌دهد که بر پایه دو محور اساسی است. اول، چنانچه در سایر آثارش نیز به آن اشاره کرده است موقعیت زنان در جامعه را معیاری برای برخورداری از «حقوق فردی» در جامعه می‌داند (چنین معیاری را سایر فلاسفه از جمله چارلز فوریه نیز مطرح کرده‌اند؛ اینان حقوق زنان را مصداق به رسمیت شناختن حقوق اقلیت می‌دانند). از سوی دیگر، به قول لین هانت^۱ ملت مجموعه‌ای از افراد است که در یک قلمروی مشترک زیستی سهیم و وجدان جمعی سیاسی مشترکی نیز دارند. فهم ملت‌ها از نظم سیاسی نیز در نظام روابط میان اعضای خانواده منعکس می‌شود. مرنیزی نیز برای توضیح مشکلات سیاسی مرتبط با عدم پذیرش دموکراسی در جوامع ظاهراً اسلامی، نظام روابط خانوادگی آنان را توصیف می‌کند که، همانند نظام روابط خانوادگی در انقلاب فرانسه، باز هم زنان در آن نقش قربانی را بازی می‌کنند. زنان بر بالهای رویا خاطرات کودکی مرنیزی به شیوه ای داستانی است، حول محور یک پرسش شکل می‌گیرد: «حریم کجاست؟» جایی است که زنان خانواده در آن هستند و درهای آن بر روی آنها همیشه بسته. دنیای مادی زنان مراکشی همواره محصور در حریم است. هرچند که با بالهای رویا هر دم از آن می‌گریزند. قصه ی مادر فاطمه ، سرشار از مفاهیم فمینیستی، اعتراض به وضع موجود، در عین علاقه به فرهنگ و سنت بومی.

زیبایی سیاسی و سکسوالیته زن مسلمان در آثار مرنیزی

مرنیزی در آثارش هرگز حاضر نشد که سکسوالیته زن مسلمان را پنهان کند یا در چارچوب احکام‌محور محافظه‌کارانه آن را مطرح کند. او در کتاب «ما و رای حجاب: دینامیک روابط زن و مرد در جامعه مسلمان مدرن» (۱۹۷۵) [1] این اندیشه را مطرح کرد که نگاه مذهبی مسیحی با نگاه مذهبی مسلمان به «زن» به عنوان یک موجود جنسی تفاوت دارد.

نقد به مرنیزی: فشارها مردان و اجتماع باعث شد، پیامبر تن به حجاب و پوشش زنان دهد و از برابری زن و مرد چشم پوشی کند. این نگرش با وحی و نبوت در تعایر است. احکام نیازمند زمینه سازی‌های لازم بود. «خداوند به دادخواست‌های آنان پاسخ نداد و آیه‌های نجات بخش نازل نشد» تحلیل مرنیزی با زبان و اعجاز قرآن هم، در تعارض. قرآن نه تنها لفظ آن، بلکه از نظر معنا اعجاز می‌باشد. مرنیزی در برابر شریعت موضع گرفت. استفاده از احادیث بدون سند روایی درست. در کتاب هایش شخصیت زنان بزرگی همچون

¹ Lynn Hunt

حضرت فاطمه (ص) را نادیده گرفته است.

پی نوشت : 1 – این کتاب به فارسی با عنوان «جنسیت، ایدئولوژی و اسلام» مشهور است و نخستین کتاب فاطمه مرنیسی است که سال ۱۹۷۵ منتشر شد. این کتاب به عربی نوشته شد و تا کنون به ۲۴ زبان ترجمه شده است. من در متن از عنوان انگلیسی کتاب استفاده کردم:

Beyond The Veil: Male-Female Dynamics in Modern Muslim Society

منابع و مأخذ:

- فهرستی ، زهرا (1384)، نقد آرائ فاطمه مرنیسی در خصوص حجاب ، پژوهش زنان ، شماره 3، پاییز 1384
177-194:

- مرنیسی ، فاطمه (۱۳۸۶) *زنان بر بال‌های رؤیا*، ترجمه حیدر شجاعی، انتشارات دادار.

- مرنیسی ، فاطمه (۱۳۸۰) *زنان پرده نشین و نخبگان جوشن پوش* ، ترجمه ی ملیحه مغازه ای. نشر نی.

- مرنیسی، فاطمه (۱۳۹۳) *ملکه‌های فراموش شده در سرزمین خلافت اسلامی*، ترجمه حسن اسدی، نشر مولی.

-Mernissi, F(1975) *Beyond the Veil*. New York, NY: John Wiley and Sons.

-Mernissi, (1991) *Women and Islam: An Historical and Theological Inquiry*.
New Delhi: Kali for Women.

-Mernissi, F (1991) *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*. New York, NY: Perseus Books.

-Mernissi, F (1994). *Dreams of Trespass: Tales of a Harem Childhood*.
Cambridge, MA: Perseus Books.

- <http://jomhour.com/jomhour/archives/22129>